

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет

Кафедра політології та філософії

Дипломна робота

магістра

**з теми: “СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ У
СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН”**

Виконала:

студентка 2 курсу

спеціальності 052 Політологія

денної форми навчання

Подлюк Юлія Леонідівна

Керівник:

Ігнат'єва Т. В., кандидат історичних

наук, доцент кафедри політології та

філософії

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2020 року

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Католицька Церква, Святий Престол та Ватикан: загальна характеристика.....	9
1.1. Католицька Церква та Святий Престол: місія у сучасному світі.....	9
1.2. Структура Католицької Церкви, Святого Престолу та Ватикану... 15	
1.3. Особливості міжнародно-правового статусу Католицької Церкви, Святого Престолу та Ватикану.....	24
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. Міжнародна діяльність Святого Престолу.....	30
2.1. Релігійна дипломатія.....	30
2.2. «Навчання миру».....	39
2.3. Екуменічний та міжрелігійний діалог.....	45
2.4. Участь Святого Престолу у пошуках шляхів розв'язання глобальних проблем сучасності.....	49
Висновки до другого розділу.....	57
РОЗДІЛ 3. Взаємозв'язки Святого Престолу та України.....	60
3.1. Історія та особливості дипломатичних відносин.....	60
3.2. Підтримка Святим Престолом України в умовах російської збройної агресії.....	68

3.3. Державно-церковні стосунки та екуменічний діалог в Україні....	74
Висновки до третього розділу.....	80
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	88
ДОДАТКИ.....	97

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я.

ВРЦіРО – Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій.

ККП – Кодекс канонічного права.

МОП – Міжнародна організація праці.

ООН – Організація Об'єднаних Націй.

РЕНАМО – Мозамбікський національний опір.

РКЦ – Римо-Католицька Церква.

РКЦУ – Римо-Католицька Церква в Україні.

УГКЦ – Українська Греко-Католицька Церква.

ФАО – Продовольча та сільськогосподарська організація ООН.

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми наукової роботи. Святий Престол є унікальним актором міжнародних відносин, він є єдиним релігійним інститутом, що визнаний повноправним учасником міжнародних відносин на рівні з державами та міжнародними організаціями.

Протягом століть Святий Престол брав активну участь у формуванні міжнародного порядку й продовжує це робити в сучасних умовах, тому неможливо заперечити його значну роль в історії та вплив на прийняття рішень світового масштабу.

На міжнародній арені він є офіційним представником інтересів Католицької Церкви, яка за чисельністю своїх послідовників посідає перше місце у світі. Католиків можна зустріти практично у всіх точках земної кулі, тому Святий Престол має можливість впливати на перебіг подій міжнародного, державного та локального рівнів всюди, де присутня католицька спільнота. Представляючи й захищаючи їх, йому необхідно враховувати специфіку країн та регіонів, з якими він співпрацює в межах реалізації своєї місії. Зважаючи на цей фактор, а також на суперечливий характер міжнародних процесів та особливості його власної природи, Святий Престол розробив систему міжнародної діяльності. Її напрямки не обмежуються виключно розв'язанням питань духовного життя та релігійного культу, а й характеризуються увагою до усіх сфер життя сучасного світового суспільства.

Католицизм є другою за поширенням християнською конфесією в Україні. Зважаючи на це, наша держава представляє для Святого Престолу неабиякий інтерес. Відносини зі Святим Престолом як духовно-моральним центром міжнародного масштабу та світовим авторитетом мають теж важливе значення для України, особливо за тих суспільно-політичних умов, в яких зараз перебуває наша держава. Тому інтерес для дослідження становлять взаємовідносини між Святим Престолом та Україною,

перспективи їх розвитку, а також можливі шляхи підвищення їхньої ефективності.

Мета дослідження полягає у всебічному з'ясуванні специфічних особливостей міжнародної діяльності Святого Престолу. Досягнення цієї мети передбачає виконання наступних дослідницьких **завдань**:

- з'ясувати місію, що обумовлює діяльність Святого Престолу у міжнародних відносинах;
- охарактеризувати взаємозв'язок між поняттями Католицька Церква, Святий Престол та держава-Місто Ватикан, встановити розмежування між ними;
- з'ясувати основні напрямки діяльності Святого Престолу у сучасних міжнародних відносинах;
- проаналізувати історію та особливості дипломатичних відносин між Святим Престолом та Україною;
- дослідити напрямки реалізації міжнародної місії Святого Престолу на території України.

Об'єктом дослідження є Святий Престол як представник інтересів Католицької Церкви на міжнародній арені.

Предметом дослідження є специфіка діяльності Святого Престолу у міжнародних відносинах.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових та спеціальних методів пізнання.

Використання *методів індукції і дедукції* дало змогу визначити основні напрямки дослідження та структуру наукової роботи. *Методи аналізу і синтезу* дозволили на основі вивчення джерел визначити основні характеристики об'єкта дослідження та сформулювати загальне уявлення про нього відповідно до мети та завдань наукової роботи.

Метод системного аналізу був використаний для розгляду Святого Престолу як суб'єкта міжнародної системи на рівні з іншими її елементами. *Правовий метод* забезпечив дослідження участі Святого Престолу у

міжнародних відносинах з точки зору міжнародного права. *Структурно-функціональний метод* дозволив здійснити аналіз основних інститутів Святого Престолу, в тому числі тих, які забезпечують його міжнародну діяльність, та охарактеризувати їхнє функціональне призначення. Використання *методу абстрагування* знайшло своє вираження у виявленні суттєвих напрямків діяльності Святого Престолу у міжнародному середовищі. *Аналіз документів* дозволив з'ясувати теоретичні підстави здійснення Святим Престолом своєї міжнародної діяльності, а за допомогою івент-аналізу вдалося підтвердити ці теоретичні положення реальними фактами. Використання *методу аналогії* дало змогу співвіднести особливості міжнародної діяльності Святого Престолу та його діяльності в українському контексті.

Хронологічний метод був застосований у дослідженні історії розвитку дипломатичних відносин між Святим Престолом та Україною, а *метод прогнозування* забезпечив здійснення аналізу напрямків можливої співпраці у майбутньому.

Процес дослідження передбачав також використання емпіричних загальнонаукових методів, серед яких своє застосування знайшов метод *інтерв'ювання*.

Джерельна база дослідження.

Тематика магістерської роботи частково представлена у дослідженнях вітчизняних науковців. Дипломатія Святого Престолу стала предметом досліджень Т. І. Іжевської [10], [11], А. Гев'юка [4], Т. Л. Сироїд [54]. Окремі аспекти його участі у міжнародних відносинах розглядаються у статтях Б. Гутова [5], А. М. Опанасенко [28], О. В. Білаша [1], І. І. Бойко [2], В. Г. Ціватого [58], Я. Бутенко [3], О. М. Шепетька [59], П. Яроцького [60] та ін. Детальне дослідження Святого Престолу з точки зору міжнародного права здійснив М. І. Отрош [29], [30], [31], [32], [33], [34], [35]. Він на основі нормативно-правових та документів Католицької Церкви визначив правові основи його діяльності у міжнародних відносинах.

Взаємовідносини між Святим Престолом та Україною, а також діяльність Католицької Церкви на території нашої держави розглядали І. Онищук [27], О. Сухобокова [55], Т. М. Краснопольська [20], І. О. Мякінченко [23] та ін.

Основу джерельної бази дослідження також складають нормативно-правові документи, що регулюють діяльність Католицької Церкви та документи, що містять її вчення (Кодекс Канонічного права [66], Катехизм Католицької Церкви [16], Компендіум соціальної доктрини Церкви [17]), документи II Ватиканського Собору, а також офіційні документи, автором яких є Римський Понтифік (апостольські конституції, енцикліки, пастирські послання, листи і звернення).

Елементи наукової новизни магістерського дослідження:

- було вдосконалено розуміння шляхів здійснення міжнародної діяльності Святого Престолу, які включають не лише офіційне дипломатичне представництво через папських легатів (послів), а й локальні церковні інституції в межах конкретної держави та їхніх очільників;
- було вдосконалено розуміння миротворчої політики Святого Престолу, яка передбачає не лише превентивну та посередницьку дипломатію, а й численні напрямки благодійної та інформаційно-просвітницької діяльності;
- отримало розвиток дослідження дипломатичних відносин Святого Престолу та України в сучасних умовах (за понтифікату та Папи Франциска);
- отримало подальший розвиток дослідження участі Святого Престолу у розв'язанні глобальних проблем сучасності, особливо у сфері екологічної політики;
- вперше проаналізовано миротворчу діяльність Святого Престолу щодо України в умовах російської збройної агресії на території Донецької та Луганської областей.

Апробації. Матеріали магістерського дослідження були апробовані на міжнародній науково-практичній конференції «Трансгресивні виміри соціокультури буття постмодерну» (м. Кам'янець-Подільський, 26-17 листопада 2019 року) [46], Звітній науковій конференції студентів та магістрантів К-ПНУ імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський, 24 вересня 2020 року). Окремі тези магістерської роботи були опубліковані на електронному порталі Фонду Громадської дипломатії (м. Київ) [47].

Теоретичне та практичне значення магістерського дослідження визначається його актуальністю та елементами наукової новизни. Результати дослідження можуть бути використані для подальших наукових пошуків з питань міжнародної діяльності Святого Престолу та його взаємовідносин з Україною, проблем функціонування Католицької Церкви на території української держави. Матеріали магістерської роботи можуть бути використані студентами та викладачами під час підготовки навчальних і наукових матеріалів з міжнародних та державно-конфесійних відносин.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатку. Загальний обсяг роботи становить 100 сторінок, з них обсяг основного тексту – 87 сторінок.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження специфіки діяльності Святого Престолу у міжнародних відносинах дає підстави зробити наступні висновки:

Діяльність Апостольської Столиці на міжнародній арені визначається його статусом як керівного органу Католицької Церкви. Відповідно, вона обумовлена місією Церкви, яка, згідно католицького вчення, полягає у проголошенні Євангелія – Доброї Новини про спасіння Ісуса Христа, призначеного усьому людству.

Структура Апостольської Столиці включає Папу, який є видимим головою Церкви на землі; Колегію єпископів, Колегію кардиналів, Синод єпископів; різноманітні підрозділи та відомства Римської Курії. У своїй сукупності вони здійснюють внутрішнє керівництво діяльністю Церкви та, через окремі інститути, – її зовнішнє (міжнародне) представництво.

Оскільки будь-яка діяльність Святого Престолу визначається місією Церкви та не може їй суперечити, то основні завдання Святого Престолу у міжнародних відносинах полягають у:

- забезпеченні безперешкодного здійснення Церквою своєї місії, а також функціонування окремих Церков на територіях, де вони існують;
- представництві та захисті інтересів Церкви у відносинах з державами та міжнародними організаціями;
- впливі на формування міжнародного порядку з метою привнесення християнських цінностей в усі сфери життя сучасного суспільства.

Святий Престол тісно пов'язаний із Католицькою Церквою та Державою-Містом Ватикан, однак вони не тотожні один одному. Їхні суті та функції суттєво відрізняються. Церква є первинною стосовно решти, вона є основою їхнього існування. Місія Святого Престолу спрямована на забезпечення безперешкодної діяльності Церкви. Ватикан, у свою чергу забезпечує територіальні підстави функціонування Апостольської Столиці.

З точки зору міжнародного права Католицька Церква не є учасником міжнародних відносин, її інтереси у цьому випадку представляє Святий Престол, який володіє суверенітетом особливої природи. Ця особливість полягає у тому, що він має два виміри – духовний та світський. Духовний суверенітет Святого Престолу є унікальним явищем, оскільки має релігійне походження та належить йому за фактом представництва Церкви. Світський суверенітет полягає у його виключних правах стосовно територіального утворення Держави-Міста Ватикан.

Ватикан володіє усіма атрибутами державності з точки зору міжнародного права, однак його органи влади тісно пов'язані із Святим Престолом. Окремі структурні елементи Апостольської Столиці формують державні органи влади Ватикану. Його очолює Верховний Понтифік, який делегує свої повноваження у сфері законодавчої, виконавчої та судової влади різним органам. Серед них – Папська комісія у справах Держави-Міста Ватикан, що займається законотворчою діяльністю, Президент Комісії, якому належить виконавча влада в державі, а також Верховний Трибунал Апостольської Сигнатури та Касаційний Суд Ватикану, що від імені Понтифіка здійснюють судочинство.

Міжнародна діяльність Святого Престолу, зважаючи на його особливу природу та завдання, включає релігійну дипломатію, «навчання миру», екуменічний та міжрелігійний діалог, участь у подоланні глобальних проблем людства.

Релігійна дипломатія Апостольської Столиці має подвійний характер – місію «ad intra» («всередині») та місію «ad extra» (назовні). Її внутрішній напрямок служить безпосереднім цілям Католицької Церкви – поширенню та утвердженню віри; зовнішній напрямок передбачає поширення у світі християнських цінностей, формування морального світогляду, захист прав людини тощо.

Офіційна дипломатія здійснюється Папою Римським, Державним Секретаріатом та Папськими легатами (послами) у країнах та міжнародних

організаціях. Також у її межах Святий Престол має право укласти міжнародні договори (конкордати), які стосуються різних питань діяльності Церкви в межах конкретної держави.

Святий Престол активно послуговується можливостями неофіційної дипломатії, основою якої є різноманітні об'єднання мирян-католиків, як, наприклад, «Опус Деї» чи «Спільнота Святого Егідія». Їхні організації поширені в усьому світі, а в місцях свого перебування вони підтримують міжнародний курс Апостольської Столиці. Також до переліку інструментів неофіційної дипломатії можна зарахувати діяльність католицьких ієрархів, які просувають інтереси Церкви у відносинах із владою певної держави, а також, в силу екстериторіального поширення Церкви, можуть підтримувати відносини з колегами в інших країнах та координувати свої зусилля.

У міжнародному середовищі Святий Престол володіє статусом морального авторитету, завдяки якому здатен втручатися у конфлікти між державами, якщо вони порушують принципи загального блага та вдаються до збройної агресії. Така діяльність дістала назву «навчання миру». Її основою є вчення Церкви справедливості і загальне благо, згідно з яким мир – це не просто ситуація відсутності війни, а основа гармонійного суспільного устрою, в якому немає місця насильству в усіх його формах.

«Навчання миру» включає комплекс заходів превентивної та посередницької дипломатії, які допомагають уникнути ескалації та сприяти мирному врегулюванню збройних конфліктів. Також воно стосується благодійної діяльності Апостольської Столиці та різноманітних католицьких організацій, які допомагають постраждалим від воєнних дій, терористичних актів, стихійних лих та епідемій, бідним та незахищеним верствам населення.

Після Другого Ватиканського Собору характерним напрямком міжнародної активності Святого Престолу став екуменічний та міжрелігійний діалог. В його результаті Католицька Церква переглянула власне ставлення до інших релігій і християнських конфесій. Собор визнав, що Церква Христова, як спосіб присутності істинного Бога та Його благодаті,

існує також в православних та протестантських Церквах (однак не повною мірою). Це відкрило шлях до широкого діалогу й співробітництва із ними з метою подолання ворожнечі та реалізації спільних інтересів (наприклад, захист прав людини, екологічна політика, захист сім'ї та шлюбу, недоторканності людського життя тощо).

Святий Престол бере активну участь у пошуку шляхів розв'язання глобальних проблем сучасності. Серед питань, які постійно перебувають у полі його зору – ядерне роззброєння, нерівність та бідність, міграційна криза, проблеми виховання молодого покоління. Останнім часом особливу увагу Апостольська Столиця приділяє проблемам навколишнього середовища – забрудненню природних ресурсів, змінам клімату, втраті біологічного різноманіття, погіршенню якості людського життя у зв'язку із активною урбанізацією, виробничими відходами та побічними ефектами інформаційного розвитку. Їх аналіз та власну систему розв'язання представив Папа Франциск у своїй енцикліці «Laudato si'». У ній він пропонує інтегральну екологію, яка передбачає комплексний підхід до подолання глобальних проблем з урахуванням соціальних джерел їхнього походження.

В межах своєї міжнародної діяльності Святий Престол підтримує дипломатичні відносини з Україною, на території якої у 1992 році була відкрита Апостольська нунціатура. З того часу регулярно представництво Святого Престолу у нашій державі здійснює Апостольський нунцій. Дипломатичні відносини переважно підтримуються на рівні офіційних візитів та зустрічей посадових осіб обох сторін. Особливо важливими для України є візити Верховного Понтифіка, один з яких вже відбувся у 2001 році, а наступний, можливо, відбудеться у майбутньому. Цей візит здійснив би позитивний вплив на відносини між Україною та Святим Престолом, та, можливо, став би поштовхом для підписання міжнародного договору як основи співпраці між нашою країною та Апостольською Столицею.

Підписання такої угоди є необхідним, зважаючи на перелік проблем, які є актуальними як для України, так і для Святого Престолу. До них

належать питання організації та правового регулювання здійснення капеланської служби у медичних закладах, закладах освіти та пенітенціарної системи; питання реституції церковного майна; питання державно-церковних відносин у сфері освіти; розвитку інформаційного середовища, сприятливого для функціонування Церкви; питання державної підтримки подружжя та сім'ї, протидії гендерній ідеології та пропаганді гомосексуалізму; забезпечення права на свободу совісті та віросповідання.

Незважаючи на відсутність договору як правової основи співпраці, Святий Престол на постійній основі реалізує свою дипломатію стосовно України. Особливо помітним це стало у світлі російської збройної агресії на східних теренах нашої держави. Принципи «навчання миру» стосовно України реалізуються через інструменти м'якого впливу у міжнародній політиці – акцентування уваги на потребі миру та заклики досягти його якнайшвидше, через риторичку Папи, діяльність його послів на Донбасі, а також через реалізацію різноманітних благодійних проектів. Найбільшим серед них була акція «Папа для України» – в її межах було надано допомогу майже 1 мільйону українців, які постраждали від воєнних дій у Донецькій та Луганській областях.

Місія Святого Престолу в Україні також реалізується через діяльність структур Римо-Католицької Церкви та Української Греко-Католицької Церкви. Їхні представники беруть активну участь у суспільному житті через поширення та захист християнських цінностей, взаємодію з державною владою та міжнародною спільнотою, екуменічний та міжрелігійний діалог. Зокрема, вони просували євроінтеграційні прагнення України закордоном через діяльність ВРЦіРО, брали участь у розробці проектів реформ, активно захищають інтереси Церкви у процесі національного законотворення тощо.

Католицькі єпископи України регулярно зустрічаються із нунцієм, працівниками Римської Курії та самим Папою, представляючи їм особливості та труднощі функціонування Церкви в Україні, її потреби та характер взаємодії з державою. Вони є каналом, який поєднує Апостольську Столицю

та Україну й дозволяє центру Католицької Церкви реагувати на потреби місцевих Церков.

Таким чином, специфічними особливостями міжнародної діяльності Святого Престолу є: його унікальний характер як єдиного релігійного інституту, що має міжнародно-правове визнання; релігійна дипломатія, яка передбачає встановлення та підтримку відносин із державами та міжнародними організаціями; «навчання миру», що спрямоване на утвердження справедливості і гармонійного світопорядку; участь в екуменічному та міжрелігійному діалозі; пошуки шляхів розв'язання глобальних проблем сучасності в рамках реалізації соціальної доктрини Католицької Церкви; використання неофіційних каналів дипломатичного впливу через різноманітні спільноти вірян-католиків та місцеві структури Церкви у конкретних державах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білаш О. В. Конкордат як різновид міжнародної угоди та регулятор державно-конфесійних відносин. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право. 2014. Вип. 29(2). С. 236–240.
2. Бойко І. І. Роль Ватикану у мирному розв'язанні міжнародних спорів. Вісник Академії адвокатури України. 2009. Число 3. С. 124–128.
3. Бутенко Я. Вплив рішень Другого Ватиканського собору (1962–1965) на діяльність папи римського Йоана Павла II. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія. 2014. Вип. 1(3). С. 83–87.
4. Гев'юк А. Дипломатична діяльність Святого Престолу в сучасних міжнародних відносинах. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Політологія. Соціологія. Філософія. 2010. Вип. 14. С. 161–165.
5. Гутів Б. Латеранські угоди як правове підґрунтя для становлення міста-держави Ватикан. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2017. Вип. 65. 22–29.
6. Держсекретар Ватикану нагадав Путіну про відповідальність за мир в Україні. Дзеркало тижня : веб-сайт. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/derzhsekretar-vatikanu-nagadav-putinu-pro-vidpovidalnist-za-mir-v-ukrayini-252256_.html.
7. Екуменічна концепція Української Греко-Католицької Церкви. Львів : Колесо, 2016. 74 с.
8. Єленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці і міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ ст. Львів: Вид-во УКУ, 2013. 496 с.
9. Зайцева-Чіпак Н. О. Роль церкви як соціального інституту у сучасному українському суспільстві. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2010. Вип. 4. С. 14–21.
10. Іжевська Т. І. Погляд на особливості ватиканської дипломатії. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2009. Вип. 15. С. 126–128.

11. Іжевська Т. І. Україна – Ватикан: відносини довіри. Дзеркало тижня. 2009. № 19 (747). 2009. URL: https://zn.ua/ukr/international/ukrayina__vatikan__vidnosini_doviri.html.
12. Історія. Апостольська нунціатура в Україні : веб-сайт. URL: <https://nunciaturekyiv.org/uk/%d1%96%d1%81%d1%82%d0%be%d1%80%d1%96%d1%8f/>.
13. Карітас-Спес. Річний звіт 2018. CARITAS-SPES: веб-сайт. URL: <http://caritas-spes.org/wp-content/uploads/2020/03/Caritas-Spes-Annual-Report-2018-UA-Part.pdf>
14. Карітас України на службі людям / за ред. Н. Чорної. Львів: Видавництво «Друкарські куншти». 2012. 24 с.
15. Карітас України на службі людям. Річний звіт 2017 / упоряд. О. Бордун, М. Андрущенко. Київ. 2018. 84 с.
16. Катехизм Католицької Церкви: Компендіум. Львів: Свічадо, 2008. 200 с.
17. Компендіум соціальної доктрини Церкви. Київ: «КАЙРОС», 2008. 549 с.
18. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: договір СЕТС № 210 та пояснювальна доповідь. Київ: Видавництво «К.І.С.», 2014. 196 с.
19. Конституція України : станом на 1 січня 2020 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
20. Краснопольська Т. М. Механізм взаємодії церкви та держави в Україні: характеристика основних елементів. Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 55. С. 215–223.
21. Максимчук В. Понтифікат Івана Павла II: основні вектори та визначальні риси. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. 2015. Вип. 26. С. 161–162.

22. Малетич М. М. Канонічно-правове обґрунтування Церкви. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. 2015. № 813. С. 134–138.
23. Мякінченко І. О. Міжконфесійні відносини в Україні у контексті міжнародної діяльності: церковно-релігійні та державно-політичні аспекти. Інтермарум: історія, політика, культура. 2018. № 5. С. 352–361.
24. Новий Завіт. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / перек. Ф. Хоменка. Львів: Місіонер, 2018.
25. Нунцій Клаудіо Гуджеротті знову відвідав окупований Донецьк. Християнський портал Кіріос : веб-сайт. URL: <https://kyrios.org.ua/news/world/44529-nuntsii-klaudio-gudzherotti-znovu-vidvidav-okupovanyi-donetsk.html>.
26. Нунцій: «Наразі йдеться про звичайні зустрічі, не про Конкордат». CREDO: веб-сайт. URL: <https://credo.pro/2017/11/194638>.
27. Онищук І. І. Законопроект про реституцію майна церкви (релігійних організацій), націоналізованого радянським режимом – вимога часу чи шлях до відновлення історичної справедливості? Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2015. № 1. С. 19–23.
28. Опанасенко А. М. Особливості державного устрою Ватикану та Апостольського Престолу. Наше право. 2017. №2. С. 191–195.
29. Отрош М. І. До питання щодо статусу Католицької Церкви в міжнародному праві. Часопис Київського університету права. 2014. № 4. С. 296–300.
30. Отрош М. І. Місце і роль Католицької церкви у міжнародному правопорядку: монографія. Київ; Одеса : Фенікс, 2017. 594 с.
31. Отрош М. І. Особливості міжнародної правосуб'єктності Святого Престолу. Часопис Київського університету права. 2013. № 1. С. 312–315.
32. Отрош М. І. Папа Римський як суверен Держави Міста Ватикан. Часопис Київського університету права. 2013. № 2. С. 366–369.

33. Отрош М. І. Правова основа участі Святого Престолу у міжнародних організаціях. Судова апеляція. 2009. № 3(16). С. 84–91.
34. Отрош М. І. Система органів зовнішніх зносин Святого Престолу. Часопис Київського університету права. 2009. № 2. С. 278–284.
35. Отрош М. І. Специфічність договірної правоздатності Святого Престолу. Судова апеляція. 2009. № 1 (14). С. 110–117.
36. Ощипок І. Інформаційна діяльність Святого Престолу. Український інформаційний простір. 2020. № 1 (5). С. 126–140.
37. Рубльова Н. Католицизм. Політична енциклопедія / за ред. Ю. Левенця, Ю. Шаповала. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С. 321–322.
38. Рубльова Н. С. Конкордат. Енциклопедія історії України: Т. 5 / за ред. В. А. Смолія та ін. Київ: В-во «Наукова думка», 2008. С. 28.
39. Папа відчуває близькість до людей на Донбасі, – Клаудіо Гуджеротті у Краматорську. Львівська Архідієцезія Римсько-Католицької Церкви в Україні : веб-сайт. URL: http://rkclviv.ua/news_view-Papa_vidchuvaye_bluzkist_do_lyudej_na_Donbasi____Klaudio_Gudzherotti_u_Kramatorsku-ua.
40. «Папа для України»: майже мільйон людей отримали допомогу. Vatican News : веб-сайт. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/church/news/2020-07/pidsumky-iniziatyvy-papa-dlya-ukrajiny.html>.
41. Папа молиться за плоди «миру в справедливості» від «Нормандської» зустрічі. Vatican News : веб-сайт. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/world/news/2019-12/zaklyk-papy-schodonormandskoyi-zustrichi.html>
42. Папа: Накопичення ядерної зброї – це хибна відповідь на прагнення безпеки. Vatican News : веб-сайт. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/pope/news/2019-11/zaklyk-papy-schodoyadernoyi-zbroyi.html>.

43. Папська дипломатія. Апостольська нунціатура в Україні : веб-сайт. URL: <https://nunciaturekyiv.org/uk/%d0%bf%d0%b0%d0%bf%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0%d0%b4%d0%b8%d0%bf%d0%bb%d0%be%d0%bc%d0%b0%d1%82%d1%96%d1%8f/>.
44. Папська дипломатія стане голосом України в Європі – глава УГКЦ. Укрінформ : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2036039-papska-diplomatia-stane-golosom-ukraini-v-evropi-glava-ugkc.html>
45. Петюр Р., Усатенко А. Дипломатична діяльність Папи Франциска. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. 2019. №2 (50). С. 39–42.
46. Подлюк Ю. Католицьке аджорнаменто: Церква в епоху постмодерну. *Трансгресивні виміри соціокультури буття постмодерну: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті І. Й. Козака*. 2019. С. 134–141.
47. Подлюк Ю. Якщо Папа приїде в Україну. *Фонд громадської дипломатії* : веб-сайт. URL: <http://civildiplomat.com/yakshho-papa-priide-v-ukrainu>.
48. Політичні відносини між Україною та Ватиканом. Посольство України при Святому Престолі (Ватикан) : веб-сайт. URL: <https://vatican.mfa.gov.ua/posolstvo/351-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-vatikanom>.
49. Послання Папи Римського Йоана Павла II до учасників урочистостей з нагоди вшанування пам'яті жертв українсько-польського конфлікту на Волині та в Галичині у 1943-1944 роках. *Воєнна історія*. № 3-4. 2003. URL: http://warhistory.ukrlife.org/3_4_03_2.htm
50. Послання Папи Франциска на святкування 50-го Всесвітнього Дня Миру. Львівська Архідієцезія Римсько-Католицької Церкви в Україні : веб-сайт. URL: http://rkc.lviv.ua/news_view-

Poslannya_Papu_Francuska_na_svyatkuvannya_50_go_Vsesvitnogo_Dnya_Muru_1_sichnya_2017_r_-ua.

51. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 31 січ. 2019 р. № 987-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/987-12>.

52. Римський статут міжнародного кримінального суду: Міжнародний документ від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

53. Сапелкіна З. П. Благодійна діяльність доброчинної організації «Карітас» як наочне втілення християнської заповіді любові до ближнього. Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2015. № 3-4. С. 127–130.

54. Сироїд Т. Л. Міжнародно-правовий статус Ватикану. Форум права. 2012 № 4. С. 814–818.

55. Сухобокова О. «Папа для України»: гуманітарна допомога Ватикану Україні в умовах російської агресії. Європейські історичні студії. 2020. № 16. С. 170–184.

56. Україна і Святий Престол підпишуть конкордат. CREDO : веб-сайт. URL: <https://credo.pro/2017/11/194515>.

57. Українсько-ватиканські відносини. Посольство України при Святому Престолі (Ватикан) : веб-сайт. URL: <https://vatican.mfa.gov.ua/posolstvo/3714-ukrajinskyko-vatikansyki-vidnosini>.

58. Ціватий В. Г. Історична традиційність і сучасні моделі Римсько-католицької церкви: інституціоналізація та політико-дипломатичні реалії Італії. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2018. Вип. 50. С. 422–428.

59. Шепетяк О. М. Церква і екуменізм: кроки до об'єднання. Наука. Релігія. Суспільство. 2014. № 1. С. 47–53.

60. Яроцький П. Основоположні чинники встановлення католицько-православного екуменічного діалогу. Волинський благовісник. 2015. № 3. С. 307–324.

61. Декрет об апостольстве мирян (*Apostolicam actuositatem*). Документы II Ватиканского Собора / под ред. В. Шайкевич. Москва: «Паолине», 2004. С. 301–335.
62. Декрет об экуменизме (*Unitatis redintegratio*). Документы II Ватиканского Собора / под ред. В. Шайкевич. Москва: «Паолине», 2004. С. 170–191.
63. Декрет о Восточных Католических Церквах (*Orientalium Ecclesiarum*). Документы II Ватиканского Собора / под ред. В. Шайкевич. Москва: «Паолине», 2004. С. 156–169.
64. Декрет о средствах массовой коммуникации (*Inter mirifica*). Документы II Ватиканского Собора / под ред. В. Шайкевич. Москва: «Паолине», 2004. С. 61–72.
65. Зонова Т. В. Дипломатическая служба Святого престола. Дипломатия иностранных государств: учеб. пособие / под ред. Т. В. Зоновой. Москва: РОССПЭН, 2004. С. 276–309.
66. Кодекс канонического права / перев. с лат. А. Н. Коваля. Москва: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2007. 624 с.
67. Лычковский П. Суверенитет и международная правосубъектность Святого Престола. Журнал международного права и международных отношений. 2011. № 3. С. 16–23.
68. Основной Закон Государства Града Ватикан (26 ноября 2000 года). Государство Град Ватикан : веб-сайт. URL: <https://vaticanstate.ru/osnovnoj-zakon-gosudarstva-grada-vatikan-26-noyabrya-2000-goda/>.
69. Папа Римский Франциск. *Laudato si'* О заботе об общем доме: энциклика. Москва: НО Издательство Францисканцев, 2015. 192 с.
70. Папа Франциск призвал Путина принести мир на Украину. BBC Russia : веб-сайт. URL: https://www.bbc.com/russian/international/2015/06/150610_pope_putin_vatican_ukraine_peace_call.

71. Пастырская Конституция о Церкви в современном мире (*Gaudium et spes*). Документы II Ватиканского Собора / под ред. В. Шайкевич. Москва: «Паолине», 2004. С. 447–556.

72. Публичная дипломатия: Теория и практика: научное издание / под ред. М. М. Лебедевой. Москва: Издательство «Аспект Пресс», 2017. 272 с.

73. Address of His Holiness Pope Francis to the members of the diplomatic corps accredited to the Holy See (January 9, 2020). The Holy See's website. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2020/january/documents/papa-francesco_20200109_corpo-diplomatico.html/.

74. Benedict XVI. Encyclical Letter «*Deus caritas est*» (December 25, 2005). The Holy See's website. URL: http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20051225_deus-caritas-est.html/.

75. Benedict XVI. Encyclical Letter «*Caritas in veritate*» (June 29, 2009). The Holy See's website. URL: http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html.

76. Cardinale Hyginus Eugene. The Holy See and the International Order. Collin Smythe «Gerrards Cross», England, 1976. 375 p.

77. Francis. Apostolic Exhortation «*Evangelii gaudium*» (November 24, 2013). The Holy See's website. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html.

78. John Paul II. Apostolic Constitution «*Pastor Bonus*» (June 28, 1988). The Holy See's website. URL: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_19880628_pastor-bonus.html/.

79. John Paul II. Encyclical Letter «*Sollicitudo Rei Socialis*» (30 December 30, 1987). The Holy See's website. URL: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis.html.

80. John Paul II. Encyclical Letter «Redemptoris missio» (December 7, 1990). The Holy See's website. URL: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_07121990_redemptoris-missio.html.

81. Message of His Holiness Pope Francis for the World Day of Migrants and refugees (2014). The Holy See's website. URL: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_07121990_redemptoris-missio.html.

82. Message of His Holiness Pope Francis for the 105th World Day of Migrants and refugees (September 29, 2019). The Holy See's website. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/migration/documents/papa-francesco_20190527_world-migrants-day-2019.html.

83. Pastoral instruction *Communio et progression* (May 23, 1971). The Holy See's website. URL: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/pccs/documents/rc_pc_pccs_doc_23051971_communio_en.html

84. Paul VI. Apostolic Exhortation «*Evangelii Nuntiandi*» (December 8, 1975). The Holy See's website. URL: http://www.vatican.va/content/paul-vi/en/apost_exhortations/documents/hf_p-vi_exh_19751208_evangelii-nuntiandi.html.

85. Paul VI. Apostolic Letter in the form of a *Motu Proprio* «*Apostolica sollicitudo*» (September 15, 1965). The Holy See's website. URL: http://www.vatican.va/content/paul-vi/en/motu_proprio/documents/hf_p-vi_motu-proprio_19650915_apostolica-sollicitudo.html.

86. Post-Synodal Apostolic exhortation «*Christus vivit*» of the Holy Father Francis. The Holy See's website. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20190325_christus-vivit.html.

87. Vatican working to get U.S., Russia to discuss nuclear arms reduction. America. The Jesuit review : website. URL:

<https://www.americamagazine.org/politics-society/2020/01/31/vatican-working-get-us-russia-discuss-nuclear-arms-reduction>.